

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. Г.С.Сковороди**

На правах рукопису

КОВАЛЬОВА Ірина Олександрівна

**ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕДОВОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ
В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

10.11.97

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

13.00.04 - Професійна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків - 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському державному університеті.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
НЕЧЕПОРЕНКО Лідія Сергіївна

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України,
БОЙКО А.М.

кандидат педагогічних наук, доцент
КАЛИНОВСЬКИЙ І.С.

Провідна установа - Київський державний університет.

Захист дисертації відбудеться "23" квітня 1997 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої ради К.02.26.02 в Харківському державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди за адресою: 310168, м.Харків, вул. Блюхера, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Автореферат розіслано "22 березня" 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

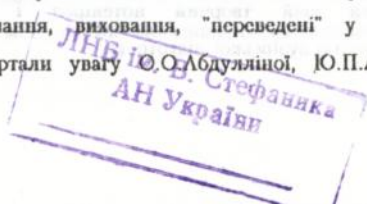
кандидат педагогічних
наук, доцент
Штефан Л.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема забезпечення професійної підготовки майбутніх вчителів і послідовного формування педагогічної майстерності спеціаліста вищої кваліфікації відноситься до категорії актуальних, оскільки вимоги до професійної майстерності і професіоналізму зростають в залежності від потреб сьогодення у відродженні національної культури та педагогічної спадщини, досягнень теорії і практики вітчизняної та зарубіжної освіти. Звідси особливої актуальності набуває проблема підготовки педагогічних кадрів, формування у майбутніх учителів педагогічної майстерності, важливим джерелом і засобом якої виступає передовий педагогічний досвід. Виходячи із визначень педагогічного досвіду як категорії, ми розуміємо його як сукупність знань, умінь та навичок, творчого потенціалу, наявних у вчителя, які забезпечують високі результати у навчально-виховній діяльності і є джерелом нових ідей, концепцій особистісного розвитку вчителя й педагогічної науки у цілому. Отже, категорія передового педагогічного досвіду і категорія педагогічної майстерності є взаємозалежними на різних щаблях формування професіоналізму як важливого показника фахової підготовки і подальшої діяльності.

Педагогічною наукою висвітлено різні аспекти проблеми педагогічної майстерності. Так, соціально-педагогічний феномен педагогічної майстерності вивчався Ф.М.Гоноболіним, Е.А.Грішиним, В.І.Журавльовим, Н.В.Кузьміною, А.С.Макаренко, В.О.Сластьоніним, Л.Ф.Спіріним, О.І.Щербаковим. Як професійно-вузівська навчальна дисципліна педагогічна майстерність розглядалась колективом викладачів Полтавського педінституту на чолі з І.А.Зязюном, які підготували у 1987-1989 роках дві редакції підручника "Основи педагогічної майстерності".

Проблеми системного підходу до навчально-виховного процесу у педвузі, розробки цілей навчання, виховання, "переведені" у модель спеціаліста для школи, привертати увагу

М.В.Александрова, В.П.Беспальної, Е.О.Васильсвої, Т.А.Ільїної, А.В.Петровського, О.І.Піскунова, К.К.Платонова, Л.І.Рувінського.

Великий внесок у справу виявлення, класифікації та характеристики здібностей вчителя-вихователя, професійно значимих особистісних якостей спеціаліста для школи, його педагогічної спрямованості внесли своїми дослідженнями К.А.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, Г.О.Балл, А.В.Брушинський, Л.С.Виготський, П.Я.Гальперін, В.В.Давидов, Е.Н.Кабанова-Меллер, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, Я.А.Пономарьов, С.Л.Рубінштейн, В.О.Сластьонін, Н.Ф.Талізїна, Б.М.Тєплов, О.К.Тихомиров.

Цілий ряд істотних аспектів, пов'язаних з підготовкою вчителя в системі безперервної педагогічної освіти, використанням надбань історії та теорії освіти і навчання в зарубіжній і вітчизняній вищій школі, розроблено А.М.Алексюком, В.І.Євдокїмовим, С.Б.Єлкановим, М.Б.Євтухом, І.А.Зяюном, В.О.Кан-Калїком, Л.В.Кондрашовою, В.І.Лозовою, Л.С.Нечепоренко та іншими.

Окремо слід виділити авторів, роботи яких є відбитком власного педагогічного досвіду, що одержав оцінку як передового: Ш.О.Амонашвілі, С.М.Ільїн, С.М.Лисєнкова, В.О.Сухомлінський, В.Ф.Шаталов та багато інших. Ці роботи дозволили виділити складові педагогічної майстерності вчителя і накреслити умови використання їх у професійній підготовці студентів.

Не зважаючи на наявні досягнення у вирішенні проблеми формування педагогічної майстерності майбутнього спеціаліста, використання передового педагогічного досвіду у цьому процесі ще не стало предметом комплексного вивчення, що зумовлено рядом існуючих у вузівській системі підготовки студентів суперечностей:

- між соціальним замовленням на формування творчого вчителя і консерватизмом підготовки спеціалістів в системі освіти;
- між можливостями сучасної вузівської підготовки, готовністю вчителів реалізувати свій творчий потенціал і недостатньою педагогічною спрямованістю вузівської підготовки;

- між процесами становлення і стабілізації впровадження передового досвіду і консерватизмом змісту традиційних форм і методів виховання та навчання у школі та вузі;

- між потребою у розвитку елементів педагогічної майстерності, творчо-педагогічних здібностей особистості і відсутністю педагогічно обґрунтованої системи їх формування за допомогою передового педагогічного досвіду.

Актуальність проблема та існуючі суперечності у її вирішенні зумовили вибір теми дисертаційної роботи - "Використання передового педагогічного досвіду в процесі формування професійної майстерності майбутніх педагогів".

Об'єкт дослідження - процес формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів у вузах.

Предмет дослідження - способи та педагогічні умови використання передового педагогічного досвіду в структурі професійної підготовки майбутнього вчителя, їх ефективність.

Мета дослідження - обґрунтування способів та виявлення умов використання передового педагогічного досвіду як засобу і джерела педагогічної майстерності майбутнього вчителя.

Гіпотеза дослідження - високого рівня сформованості педагогічної майстерності майбутніх вчителів можна досягти, якщо в основу цього процесу будуть закладені системоутворюючі вимоги передового педагогічного досвіду:

1. наукова обґрунтованість;
2. відповідність педагогічного досвіду вимогам сучасності;
3. комплексність та системність;
4. практичність та економічність;
5. соціально-психологічний та організаційний компоненти, які сприяють успішному вирішенню студентами практичних навчально-виховних завдань.

Провідними умовами їх реалізації є:

- оволодіння студентами методиками вивчення та оцінки передового педагогічного досвіду;

- активізація самостійної роботи студентів в напрямку оволодіння передовим педагогічним досвідом;
- розвиток спілкування як психолого-педагогічного фактору розвитку професійної майстерності;
- формування здатності майбутнього вчителя до самореалізації через набуття передового педагогічного досвіду.

Об'єкт, предмет, мета і гіпотеза визначили завдання дослідження:

1. На основі аналізу літератури з проблеми, а також вивчення досвіду роботи вчителів-майстрів, обґрунтувати структуру та елементи педагогічної майстерності вчителя.

2. Виявити сутність і компоненти категорії "передовий педагогічний досвід", обґрунтувати способи та показники його використання в процесі підготовки майбутнього вчителя.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови використання передового педагогічного досвіду в системі вузівських занять з формування педагогічної майстерності у студентів.

4. Розробити рекомендації щодо використання передового педагогічного досвіду в ході теоретичної та практичної підготовки майбутніх вчителів.

Методологічною основою дослідження стали філософські, соціологічні та психолого-педагогічні дослідження категорії "педагогічна майстерність" та "передовий педагогічний досвід" та їх місце у структурі професійної діяльності, сучасна психологічна концепція діяльності й творчої активності особистості, системно-структурний та функціональний аналіз діяльності вчителя-новатора, концепції розвитку загальноосвітньої школи.

Для реалізації поставлених завдань у дослідженні було використано комплекс методів, які відповідали особливостям дослідження:

- теоретичні: вивчення та аналіз літератури з проблеми; історичний метод; метод контент-аналізу; аналіз вузівських програм з педагогіки та основ педагогічної майстерності; теоретичне осмислення новаторського та передового педагогічного досвіду;

- емпіричні: метод спостереження; методи масового збору інформації (анкетне опитування, інтерв'ю, бесіди, тести), метод експертної оцінки. Провідним методом був експеримент (констатуючий і формуючий).

Дослідження проводилося в три етапи.

На першому етапі (1982-1985 рр.) було вивчено філософську, психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження; проаналізовано стан викладання української та російської мов в школі; розглянуто елементи педагогічного досвіду і їх місце у моделі підготовки спеціаліста у зарубіжній та вітчизняній практиці роботи вищої школи на різних етапах її розвитку; обгрунтовано методи дослідження передового педагогічного досвіду в різних освітніх системах. Сформульовано проблему та основні теоретичні положення дослідження, визначено об'єкт, предмет, гіпотезу та методи дослідження.

На другому етапі (1985-1988 рр.) - було конкретизовано зміст та структуру категорії "педагогічна майстерність" і "передовий педагогічний досвід", розроблені методи дослідження, здійснена їх апробація. Було проведено констатуючий експеримент з метою аналізу рівня сформованості елементів педагогічної майстерності і умов використання в цьому процесі передового педагогічного досвіду, а також виявлені специфіки керівництва ним з боку викладачів вузу.

На третьому етапі (1988-1996 рр.) перевірялася гіпотеза дослідження, вивчалась інтерпретація його результатів; проведено формуючий експеримент, здійснено аналіз кількісних та якісних показників, здобутих під час дослідно-експериментальної роботи. Осмислення результатів експерименту дало змогу розробити методичні рекомендації, які було впроваджено в практику роботи вузів та факультетів педагогічної спрямованості.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічною та теоретичною обгрунтованістю вихідних позицій, поєднанням якісного та кількісного аналізу результатів дослідно-педагогічної роботи, використанням методів, адекватних завданням дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні способів та практичній реалізації педагогічних умов використання передового педагогічного досвіду в структурі професійної підготовки спеціаліста у вищій школі; створення методики поетапного формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя за допомогою передового педагогічного досвіду.

Теоретичне значення дослідження полягає у конкретизації категорій "педагогічна майстерність вчителя" та "передовий педагогічний досвід"; у науковому обґрунтуванні критеріїв та рівнів сформованості на різних етапах професійно-педагогічної підготовки у вузі.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні методичних рекомендацій щодо використання потенціалу передового педагогічного досвіду в теорії і практиці підготовки майбутнього вчителя, що сприятиме формуванню основ педагогічної майстерності у студентської молоді.

Апробація результатів дослідження відбувалася в ході експериментальної роботи, матеріали якої доповідалися, обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки Харківського державного університету; в ході читання лекцій і проведення занять в університеті, на курсах підвищення кваліфікації учителів, в процесі підготовки студентів-вожатих до роботи в дитячих таборах відпочинку. Матеріали дослідження використовувалися у розробці та читанні авторських спецкурсів "Педагогічна майстерність", "Педагогіка особистості", "Презентабельність особистості молодого фахівця", а також у викладанні основного курсу педагогіки.

З матеріалами дослідження було ознайомлено слухачів республіканських, міжвузівських науково-практичних конференцій, що відбулися в м. Харкові (1995), Києві (1994), Полтаві (1995).

На захист винесено такі положення:

- педагогічні умови поетапного формування елементів педагогічної майстерності майбутніх вчителів;
- технологія використання передового педагогічного досвіду у структурі професійної підготовки майбутнього спеціаліста (зміст, форми, методи, прийоми, критерії оцінки ефективності).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури, додатків, 3 схем, 11 таблиць, 1 карти-схеми.

Зміст вступу розкритий вище.

У першому розділі *"Проблема використання передового педагогічного досвіду в системі професійної підготовки майбутніх учителів"* розкрито сутність процесу формування педагогічної майстерності, умови навчання студентів і підвищення рівня педагогічної кваліфікації вчителя (викладача), показано можливості передового педагогічного досвіду для перевірки й використання найперспективніших методик організації навчально-виховного процесу вищої і середньої школи.

Цілеспрямоване вивчення педагогічного досвіду в різні періоди розвитку педагогічної думки дозволило виділити його суть та основні компоненти, до яких віднесені: наукова обгрунтованість; відповідність педагогічного досвіду вимогам сучасності; особистісно-індивідуальний підхід; комплексність і системність; практичність та економічність; відповідність технологій учителів-майстрів обраному фаху; оптимізація керівництва діяльністю вчителів.

У розділі розкрито особливості прояву в передовому педагогічному досвіді елементів педагогічної майстерності, їх прояв в системі допрофесійної, квазіпрофесійної, професійної, постпрофесійної підготовки, П відповідність сформованості умінь підготовки майбутніх учителів на трьох рівнях: високому, середньому та низькому.

Об'єктивний та всебічний аналіз передового педагогічного досвіду здійснювався за допомогою системи методів:

- історичний метод вивчення педагогічного досвіду у різні періоди розвитку суспільства;
- метод контент-аналізу педагогічної літератури;
- методи спостереження, опису, узагальнення педагогічних досягнень сучасних учителів;

- методи масового збору даних (анкетування, інтерв'ю, бесіди, тести, експертні оцінки, а також вивчення педагогічної документації), які були використані в ході констатуючого експерименту.

Історичний метод вивчення педагогічного досвіду доводить існування в кожному суспільстві видатних педагогів. Так, ідеї Я.А.Коменського, К.Д.Ушинського, їх педагогічний досвід, запропоновані системи удосконалення школи і педагогічної майстерності вчителя актуальні і в наш час.

Значний внесок у розвиток української педагогіки належить профессорам Києво-Могилянської академії, Харківського, Львівського, Київського університетів, філософській спадщині Г.С.Сковороди, соціально-творчій діяльності Т.Г.Шевченка, Х.Д.Алчевської, Н.О.Корфа, І.Котляревського, П.Гулака-Артемовського та багатьох інших українських видатних діячів культури і освіти.

Велике значення для професійної підготовки вчителя має педагогічний досвід Л.М.Толстого та К.Д.Ушинського. Розроблені ними дидактичні принципи поєднання педагогіки з психологією, навчання з вихованням відповідають і сьогодні провідним елементам педагогічної майстерності.

Розвиток педагогіки у радянський період свідчить про складні та суперечливі умови становлення педагогічного досвіду А.В.Луначарського, Н.К.Крупської, С.Т.Шацького, П.П.Блонського, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського та інших, які залишили оригінальну педагогічну спадщину.

Контент-аналіз передового педагогічного досвіду вчителів після-воєнних років і вчителів-новаторів дав можливість виділити досвід школи 60-70-х років як період становлення педагогіки співробітництва й партнерства, реальних позитивних зрушень у науково-педагогічних дослідженнях. Узагальнені концепції, засоби, прийоми вчителів-новаторів: Ш.О.Амонашвілі, І.Б.Волкова, Т.І.Гончарової, І.П.Іванова, Є.М.Ільїна, В.Ф.Шаталова свідчать про перспективність оволодіння цим педагогічним досвідом майбутніх вчителів, дають відповідь, як на практиці з успіхом реалізувати ідеї

співробітництва, гуманізму та індивідуального підходу до учнів; пояснює складні методи викладання.

Проведений констатуючий експеримент дозволив встановити рівень розуміння студентами провідних розділів нормативного курсу педагогіки, поняття та категорії, які втілені у педагогічній спадщині минулого і сучасності, недоліки їхнього професійно-педагогічного становлення. Нами виявлено, що провідною тенденцією зростання майбутнього вчителя у вузі є його орієнтація на провідні компоненти передового педагогічного досвіду та елементи педагогічної майстерності, усвідомлення можливостей їх втілення в навчально-виховний процес у вузі і педагогічної практики в школі. Серед визнаних нами критеріїв сформованості педагогічної майстерності визначено цілий ряд таких, які визначають характер навчання як спілкування, умови його впливу на розвиток професійно-педагогічної спрямованості студентів, їх готовності до роботи у школі. Цьому сприяли інтегральні цикли, пов'язані з використанням педагогічних знань, передового педагогічного досвіду студентами і учителями на трьох рівнях: високому, середньому та низькому.

Віднесення більшості студентів до середнього та низького рівнів свідчить про певні недоліки і перспективи (на всіх п'яти етапах професійно-педагогічного розвитку) вивчення передового педагогічного досвіду, про несформованість педагогічних умов використання передового педагогічного досвіду у формуванні педагогічної майстерності майбутніх учителів, які нами були обгрунтовані і розкриті на конкретному експериментальному матеріалі.

Другий розділ - "Організація діяльності студентів по оволодінню передовим педагогічним досвідом" присвячений визначенню педагогічних умов ефективного використання передового педагогічного досвіду в ході професійно-педагогічної підготовки студентів у вузі. До них віднесені:

- оволодіння студентами методиками вивчення й оцінки передового педагогічного досвіду (вивчення головних ідей, які визначають ефективність досвіду, труднощів, а також методика синхронного спостереження, методика контент-аналізу, методика системно-особистісного зростання майбутнього вчителя);

- активізація самостійної роботи студентів в ході професійно-педагогічної підготовки і практичної діяльності. Серед методів активізації навчання нами використані: метод аналізу конкретних ситуацій, метод моделювання педагогічних ситуацій, метод імітації реальних ситуацій, які використовувались в ході організації навчально-виховного процесу у вузі та педагогічної практики в школі;

- розвиток здатності до спілкування як психолого-педагогічного фактору професійно-педагогічної спрямованості. В цьому процесі відбувається кероване пізнання, засвоєння суспільно-історичного досвіду, відтворення, опанування тією чи іншою конкретною діяльністю або методикою вчителя-майстра, досягнення позитивної мети навчання та спілкування;

- формування здатності майбутнього вчителя до самореалізації, яка суттєво впливає на розвиток елементів педагогічної майстерності в ході спеціально створеної нами системи організаційних форм навчання: нормативні курси, спецкурси, факультативи, тренінги, ділові ігри, в яких реалізувався реальний досвід викладачів вищої школи і кращих учителів школи.

У дисертації розкрито технологію опанування студентами елементів педагогічної майстерності, яка передбачає:

- посилення позитивної мотивації студентів у ставленні до професії вчителя, розвиток інтересу до педагогічної діяльності особистості вчителя-майстра, його культури і соціального статусу;

- залучення студентів до активної навчально-виховної і дослідницької діяльності, виконання студентами самостійної роботи з аналізу педагогічної майстерності викладача (учителя);

- залучення студентів до розробки тестових запитань залежно від педагогічної тематики, поставленого перед ними завдання;

- тестування студентів з метою контролю ними своїх педагогічних знань і порівняння їх з результатами роботи вчителів-новаторів шкіл;

- включення студентів до педагогічно-ігрової діяльності з метою набуття ними акторських якостей - елементів педагогічної майстерності;

- контроль і оцінка сформованості елементів педагогічної майстерності на різних етапах становлення майбутнього вчителя.

Процес формування майбутнього вчителя ми уявляємо у вигляді системи, яка забезпечується педагогічними умовами використання передового педагогічного досвіду і передбачає вихід на певний рівень сформованості елементів педагогічної майстерності.

Будучи базовим джерелом і засобом формування професійно-педагогічної спрямованості, передовий педагогічний досвід по-різному використовується нами на різних етапах психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Це відображено у моделі педагогічного керівництва, що здійснюється на різних етапах становлення спеціаліста у вузі, які досить часто не співпадають з етапами розвитку професійно-педагогічної спрямованості вчителя.

Перший етап використання передового педагогічного досвіду (сугестивний) визначає вплив компонентів передового педагогічного досвіду на формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя у умовах допрофесійної, квазіпрофесійної або професійної підготовки. Він залежить від особистості вчителя, багатства його педагогічних технологій, арсенала методичних прийомів, які актуалізують педагогічні спадкові якості і пробуджують інтерес до формування власної педагогічної та психологічної культури, професійних якостей учителя.

Другий етап - співвіднесення - характеризується порівнянням студентами теоретичних знань, ідеальних уявлень і зразків педагогічної майстерності з реальним навчально-виховним процесом вузу та школи.

Третій етап - усвідомлення - є певним періодом професійно-педагогічного зростання майбутнього вчителя в системі професійної підготовки і проходження навчальної педагогічної практики, в ході якої відбувається критичне осмислення і усвідомлений відбір компонентів передового педагогічного досвіду з метою організації своєї власної діяльності, яка реалізується поки що інтуїтивно.

Четвертий етап - інтеріоризація компонентів передового педагогічного досвіду, їх внутрішнє переосмислення і поступове перетворення в елементи педагогічної майстерності, що забезпечується не лише спецкурсами та факультативами з педагогіки і педагогічної майстерності, а й різними формами організації практики.

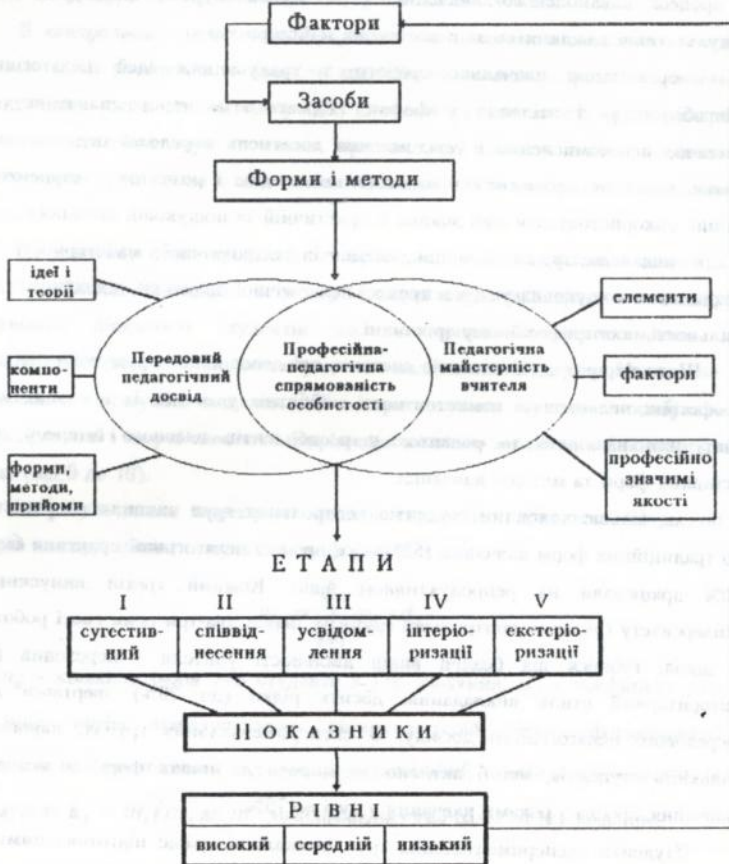
П'ятий етап - екстеріоризація - це зовнішній прояв елементів педагогічної майстерності в умовах реальної педагогічної діяльності. У частини студентів цей етап співпадає з навчанням у вузі, але ж у більшій частини студентів це постпрофесійна діяльність і робота вчителя-майстра, оскільки на цьому етапі виявляється максимум самостійності у впровадженні передового педагогічного досвіду, відпрацьованість власних методик, нахили до творчої та наукової роботи.

Дослідно-експериментальна робота проводилась відповідно до розробленої нами моделі поетапного розвитку професійно-педагогічної спрямованості на базі Харківського державного університету, середніх шкіл №№ 1, 3, 9, 18, 51, 57, 89, 136 міста Харкова та області. У процесі експериментальної роботи проводились діагностичні зрізи констатуючого і формуючого експериментів. У проведенні експерименту брали участь 450 чоловік (320 студентів 1 - 5 курсів біологічного, історичного та філологічного факультетів ХДУ, 79 учителів шкіл м.Харкова та області з різним педагогічним стажем роботи та 93 учня 9 - 11 класів міста Харкова). Результати експерименту дозволили одержати об'єктивну картину динаміки рівнів використання передового педагогічного досвіду у вивченні елементів педагогічної майстерності майбутнього вчителя. Порівняння отриманих даних з кожного її показника дозволяє зробити висновок про ефективність розробленої методики.

Ступінь результативності системи поетапного професійного зростання майбутнього учителя визначався за допомогою вимірів в експериментальній та контрольних групах. Показниками виступали змістовні характеристики педагогічної майстерності. Розроблена карта-схема елементів педагогічної майстерності вчителя дала можливість їх оцінки за трибальною шкалою методом самооцінки студентів і учителів. Виміри результативності дозволили

виділити три рівня її сформованості: низький рівень від 0,8 до 1,5 бала; середній - від 1,5 до 1,8 балів; високий - від 1,8 до 2 балів. Результат виміру свідчить про те, що з досвідом і стажем роботи педагогічна майстерність не удосконалюється стихійно, а перетворюється в певний стереотип.

**МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

В процесі експериментальної роботи склалась цілісна система формування вчителя, яка здійснювалась з урахуванням всіх компонентів передового педагогічного досвіду. Вона включала:

- послідовне ознайомлення студентів з суттю і складовими передового педагогічного досвіду, ідеями, концепціями і теорією педагогіки співробітництва і використання педагогічної спадщини минулого і сучасного в процесі поглибленого вивчення нормативних курсів, спецкурсів та факультативів з педагогіки та педагогічної майстерності,

- організацію навчальної роботи з урахуванням ідей педагогіки співробітництва і втілення у форми та методи активного навчання; - критичне переосмислення і усвідомлення досягнень передової педагогічної думки, поетапне входження в педагогічний процес і розвиток у студентів уміння використовувати свої знання в практичній та пошуковій діяльності,

- подальше удосконалення елементів педагогічної майстерності і закріплення пошукових умінь в процесі педагогічної практики, дослідницької діяльності, постпрофесійному зростанні.

Щодо перших двох аспектів системи, які дозволили зафіксувати рівень професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів, їх показниками виступили наявність та розвиток у респондентів власного інтересу до активних форм та методів навчання.

Так, більше половини студентів контрольних груп виявили схильність до традиційних форм навчання (53%), а в процесі педагогічної практики біля 50% працювали на репродуктивному рівні. Кожний третій випускник університету (учасник контрольної групи) у перші два-три роки своєї роботи в школі губився від безлічі видів діяльності учителя і переходив на авторитарний стиль викладання, досить рідко (до 20%) звертався до передового педагогічного досвіду. В експериментальних групах, навпаки, кількість студентів, які б активно звертались до нових форм й методів навчання, зростає з роками навчання у вузі до 75%.

Студенти експериментальних груп виявились краще підготовленими і до усвідомленого використання передових педагогічних ідей, концепцій, дидактичних методів і прийомів в ході педагогічної практики. Про це

свідчать дані письмового порівняльного аналізу проведених уроків. Відносно останнього елемента, поетапне професійне зростання майбутнього вчителя сприяло підвищенню рівня їхньої культури пізнавальної діяльності, яка спостерігалася в коливаннях основних показників (міцність оволодіння знаннями і уміннями; якість оволодіння; успішність і широта використання знань у нових умовах; стійкий інтерес до навчально-пізнавальної і науково-дослідницької роботи). Сформованість культури пізнавальної діяльності, як і вмінь в цілому, в експериментальних групах коливалась від 63 до 75%.

В контрольних групах міра сформованості показників знаходилась між 18 і 31%. Ці розходження свідчать про тісний зв'язок теоретичних знань, практичних умінь та інтересу до професійної діяльності у студентів експериментальних груп, а також про те, що міцність знань студентів контрольних груп ще не є свідченням ефективності їх використання у нових умовах.

На кожному етапі професійного зростання учителя важливе значення мало проблемне навчання, в якому використовувалися форми і методи активізації діяльності студентів по спостереженню, узагальненню і використанню всіх компонентів передового педагогічного досвіду. Навчально-пізнавальні і пошукові завдання, які використовували студенти, поєднували репродуктивні і творчі елементи. Вирішення кожного завдання оцінювалось в балах (від 0 до 10).

За результатами перевірки завдань студентами кількість балів, які набрав кожний із них, сумувалось за формулою:

$$m_i = \sum_{j=1}^5 m_{ij} \cdot d_j$$

де m_{ij} - кількість балів i -го студента з j -го завдання, d_j - коефіцієнт j -го завдання, потім підраховувалась оцінка-критерій рівня сформованості здатності використовувати передовий педагогічний досвід i -го студента за формулою $k_i = m_i / m$, де m - максимальна сума балів за всі завдання.

Кожний з виділених нами рівнів характеризувався значеннями, які заключені в межах: низький (0 - 0,3), середній (0,3 - 0,7), високий (0,7 - 1).

Узагальнені результати виконання завдань студентами експериментальних і контрольних груп свідчать на користь перших. Так, студенти високого рівня склали на початку експерименту 15% і 17% (контрольні), то це співвідношення в кінці експерименту представлено 25% студентів експериментальних і 18% контрольних груп. Незначні зміни у високому рівні в контрольних групах можна пояснити умовами навчання, зростання інтересу до педагогіки, курс лекцій з якої читали цікаві викладачі, професійною орієнтацією студентів цього рівня. В експериментальних групах ці фактори також мали вплив, але і система навчання, в яку включались студенти, свідчить про стійкі педагогічні погляди і переконання, орієнтацію на майбутню діяльність з творчим використанням передового педагогічного досвіду.

Найзначніші зміни відбулися на середньому та низьких рівнях, які склали відповідно 70% і 5% студентів експериментальних груп, робота яких на лекціях, семінарсько-практичних і факультативних заняттях з педагогіки і педагогічної майстерності набула активного, цілеспрямованого і самостійного характеру. Значні зміни на низькому рівні свідчать про суттєвий вплив на професійно-педагогічну спрямованість студентів, включення їх у навчально-пізнавальну та творчо-пошукову, науково-дослідницьку діяльність, в якій кожний із студентів зміг пройти випробування, виявити реальні якості і здібності, що стали підвалинами професійного зростання в умовах співпраці і спільної з викладачем і учителями школи професійно значимої діяльності.

У студентів, які склали середній та низький рівень сформованості умінь використовувати передовий педагогічний досвід, динамічні зміни незначні: 67% і 70% - середній; 16% і 12% - низький рівень. Таке становище можна пояснити умовами традиційного навчання студентів, в яких він перебуває в ролі споживача знань з педагогіки, педагогічної майстерності і майже не володіє уміннями використовувати їх самостійно, без підказки вчителя або викладача. Більшість студентів цих рівнів так і залишається на репродуктивних позиціях у сприйманні та відтворенні передового

педагогічного досвіду, тобто знаючи основні розділи педагогіки, володіючи інформацією про вчителів-новаторів, у них залишаються нерозвиненими такі важливі інтелектуальні здібності, як здатність виділяти головне, найсуттєвіше в передовому педагогічному досвіді, здатність конкретизувати, здатність використовувати досвід у проектуванні власної діяльності.

Аналіз одержаних результатів дослідження дозволяє стверджувати, що розроблена нами методика поетапного розвитку професійно-педагогічної майстерності майбутнього вчителя за допомогою передового педагогічного досвіду дає змогу не тільки підвищити ефективність підготовки студентів у вузі, але й сприяє росту їх самостійності, активності, ініціативи та творчості.

Загальні висновки

1. Проблема формування педагогічної майстерності майбутнього учителя пов'язана із комплексом питань професійної підготовки студентів у вузі і використання в цьому процесі досягнень педагогічної думки, передового педагогічного досвіду минулого і сучасності.

Розглядаючи передовий педагогічний досвід як процес, як джерело розвитку професійно-педагогічної спрямованості особистості і як систему ідей, концепцій, оригінальних технологій, нами виділені його компоненти, які визначають суть, специфіку і соціально-історичну зумовленість цього феномену. До них віднесено: наукову обгрунтованість, відповідність вимогам сучасності; особистісно-індивідуальний підхід; комплексність і системність; практичність та економічність; відповідність технології обраному фаху; оптимізація керівництва діяльністю учнів.

2. Розгляд передового педагогічного досвіду в історико-філософському, соціологічному та психологічному аспектах створив основу для його втілення в процес формування елементів педагогічної майстерності майбутнього вчителя, вивчення півнів їх прояву на різних етапах професійного становлення особистості студента і учителя, вивчення труднощів та суперечностей цього зростання. Це зумовило визначення об'єктивної оцінки передового педагогічного досвіду за допомогою системи методів, до якої входять:

- історичний метод;
- метод контент-аналізу педагогічної літератури;
- методи спостереження, опису і пояснення педагогічних досягнень;
- методи педагогічних зразків (анкетування, інтерв'ю, бесіди, тести, експертні оцінки, вивчення документації);
- методи педагогічного експерименту (констатуючого і формуючого).

3. В основі розвитку, формування елементів педагогічної майстерності майбутнього учителя лежить професійно-педагогічна спрямованість особистості, яка виявляється на різних рівнях та етапах професійно-педагогічного зростання студентів. Цілісність та ієрархічність розвитку цієї якості виявляється:

- в зумовленості професійно-педагогічної підготовки вчителя системою вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду;
- у виявленні критеріїв сформованості педагогічної майстерності, які свідчать про рівень готовності майбутнього вчителя впроваджувати передовий педагогічний досвід у власній діяльності;
- у виділенні інтегративних показників уміння використовувати набуті знання на практиці;
- у прояві можливостей використання передового педагогічного досвіду на трьох етапах розвитку професійно-педагогічної спрямованості: високому, середньому та низькому.

4. Результати попереднього аналізу можливостей професійно-педагогічного становлення студентів дозволили виявити і обґрунтувати умови, які сприяли ефективній організації навчально-виховного процесу у вузі під час педагогічної практики. Такими умовами є:

- оволодіння студентами методик вивчення та оцінки передового педагогічного досвіду;
- активізація самостійної роботи студентів в ході професійно-педагогічної підготовки і практичної діяльності;
- розвиток здатності до спілкування як психолого-педагогічного фактору прояву професійно-педагогічної спрямованості;

- формування здатності майбутнього учителя до самореалізації з метою підвищення рівня сформованості педагогічної майстерності.

5. Впровадження вказаних умов в навчально-виховний вузівський процес відбувалося за допомогою методики поетапного професійного зростання майбутнього учителя на основі оволодіння передовим педагогічним досвідом учителів школи і викладачів вузу. На кожному із п'яти етапів використовувалися форми і методи активного навчання, прийоми активізації пізнавальної діяльності студентів, різноманітна робота студентів і учителів під час педагогічної практики, семінарів, диспутів, тренінгів тощо.

6. Результати формуючого експерименту стверджують позитивні зрушення в рівнях сформованості елементів педагогічної майстерності у студентів експериментальних груп, які свідчать на користь розробленої нами методики, результативність впровадження якої у процес професійного зростання майбутнього учителя перевірялась за допомогою трьох критеріїв: професійно-педагогічної спрямованості, професійно-педагогічної компетентності та соціально-етичної спрямованості.

7. Проведене дослідження свідчить про наступні можливості використання методики поетапного професійного зростання майбутнього учителя:

- необхідність вироблення диференційованого підходу до підготовки майбутнього вчителя, суть якого полягає у відпрацюванні змісту навчання відповідно до діагностики вихідного рівня підготовленості студентів, їхніх потреб, занітів і труднощів, що повинно визначати варіативний характер навчальних планів і програм психолого-педагогічної підготовки студентів,

- поетапна реалізація навчально-виховного процесу і вибору різноманітних форм і методів навчання, які, з одного боку, дозволяють викладачам вузів здійснювати оцінку і корекцію рівнів сформованості педагогічної майстерності студентів, а з іншого студентам здійснювати вільний вибір моделей навчання (традиційна, з використанням форм і методів активного навчання і самостійного вибору форм і методів навчання) в залежності від потреб та інтересів студентів до педагогічної професії,

- здійснення професійно-практичної спрямованості студентів і учителів в різних формах активної співпраці і співробітництва (проблемні лекції, лекції-диспути, дискусії, тренінги, ділові ігри, аналіз конкретних ситуацій, семінар з обміну досвідом, організація індивідуально-пошукової роботи, тощо).

8. Проведене дослідження не вичерпує багатоаспектності проблеми. Подальшого вивчення потребують питання формування соціально-етичних орієнтацій майбутніх учителів в процесі вивчення передового педагогічного досвіду; педагогічні умови розвитку творчої особистості майбутнього учителя засобами педагогіки співробітництва, співпраця учителя і студента як фактор розвитку педагогічної майстерності.

Основні результати дослідження викладені в публікаціях:

1. Взірці педагогічної культури // Педагогічна культура /за ред. проф. Л.С.Нечепоренко/ - Харків: ХДУ, 1993. - С.104-111.
2. Передовий досвід школи як джерело педагогічної майстерності// Педагогічна культура /за ред. проф. Л.С.Нечепоренко/ - Харків: ХДУ, 1993. - С.93-98.
3. Гріх війни // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Харків: "Союз жінок Харківщини", 1995. - С.16-19.
4. Педагогічний досвід як засіб самовиховання майбутніх учителів // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Єдність педагогіки і психології в цілісному навчально-виховному процесі". - Полтава, 1995. - С.230-231.
5. Педагогічний досвід - засіб формування педагогічної майстерності майбутніх педагогів. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 29-31 травня 1995 р. - Харків, 1995. - С.240-245.
6. Здоровий мікроклімат у навчальній діяльності як показник педагогічної майстерності вчителя // Матеріали міжнародної науково-методичної конференції "Роль вузів у вирішенні проблем безперервної освіти та виховання особливості (від шкільної до післядипломної), 16-20 травня 1995 р. - Київ, 1995. - т.4, С.126.

7. Педагогічний досвід як засіб самовиховання майбутніх учителів//

Педагогіка/ за ред. проф. Л.С.Нечепоренко/ -Харків: ХДУ, 1995. - С.

66-72.

Важливим аспектом педагогічного досвіду є його роль у формуванні майбутніх учителів. Досвід, накопичений педагогами, є цінним джерелом знань та навичок, які передаються молодим вчителям. Це дозволяє їм швидше адаптуватися до професійної діяльності та ефективно виконувати свої обов'язки. Крім того, педагогічний досвід допомагає вчителю розвинути свої особисті якості, такі як відповідальність, терпіння та вміння працювати в команді. Таким чином, педагогічний досвід є невід'ємною частиною професійної підготовки майбутніх учителів.

DISCUSSION

The problem of advanced pedagogical experience was in the process of being investigated. Regarding the advanced pedagogical experience, the author has conducted a series of experiments which demonstrate the essence specific features and characteristics of this experience. The results of analysis and synthesis of pedagogical experience are presented in this article. The author's research results allow the author to determine and describe the pedagogical experience as a specific experience of education. The author's research results show that pedagogical experience is a form of knowledge which is acquired by the teacher in the process of his professional development. The author's research results show that pedagogical experience is a form of knowledge which is acquired by the teacher in the process of his professional development. The author's research results show that pedagogical experience is a form of knowledge which is acquired by the teacher in the process of his professional development.

The author's research results show that pedagogical experience is a form of knowledge which is acquired by the teacher in the process of his professional development. The author's research results show that pedagogical experience is a form of knowledge which is acquired by the teacher in the process of his professional development.

АННОТАЦИЯ

КОВАЛЕВА И.А. Использование передового педагогического опыта в процессе формирования профессионального мастерства будущих педагогов.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Харьковский государственный университет, 1997 г., рукопись.

В работе исследуется проблема использования передового педагогического опыта в процессе формирования профессионального мастерства будущих педагогов. Рассматривая передовой опыт как процесс, как источник развития профессионально-педагогической направленности личности и как систему идей, концепций, оригинальных технологий, автором выделены его компоненты, которые определяют суть, специфику и социально-историческую обусловленность этого феномена. Результаты анализа возможностей профессионально-педагогического становления студентов позволили автору определить и обосновать условия, которые способствуют эффективности организации учебно-воспитательного процесса.

В работе представлена методика поэтапного профессионального роста будущего учителя, предложена модель управления процессом формирования профессионально-педагогической направленностью будущего учителя.

ANNOTATION

KOVALOVA I.A. Use of advanced pedagogical experience in the process of formation of future teachers professional skill

The dissertation for pedagogical science candidate degree on speciality 13.00.01 - theory and history of pedagogics. Kharkov State University, Kharkov, 1997., manuscript.

The problem of advanced pedagogical experience use in the process of future pedagogical specialists skill formation is investigated. Regarding the advanced experience as a process, as the source of development of professional-pedagogical purposefulness and as a system of ideas, conceptions, original technologies the author define the advanced experience components, which determine the essence, specific features and social-historical inducements of this phenomena. The results of analysis of the professional-pedagogical formation possibility allow the author to determine and substantiate the conditions, which contribute to the effective organization of education process.

The methods of gradual (stage by stage) professional development of a future teacher are suggested, the model of supervising the process of future teacher professional-pedagogical purposefulness formation is put forward.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: передовий педагогічний досвід, формування професійної майстерності, самовиховання майбутнього вчителя, управління, керівництво.

I. O. Kovalova

АННОТАЦІЯ

МОНІТОРИНГ ІЗДАВ. МОНІТОРИНГОВА ПРАЦЬОТВОРЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗНАННЯ І НАВИКІВ ІЗ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НА ПЕРШОМУ КУРСІ ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАННЯ

МОНІТОРИНГОВА ПРАЦЬОТВОРЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗНАННЯ І НАВИКІВ ІЗ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НА ПЕРШОМУ КУРСІ ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАННЯ

У процесі виконання науково-педагогічних завдань, пов'язаних з практичним формуванням професійних знань і навичок у процесі першого курсу педагогічного навчання, важливо врахувати особливості педагогічного процесу, який характеризується певною мірою непередбачуваності, динамічності, індивідуальності, а також необхідністю постійного вдосконалення знань і навичок. Це вимагає від педагога певної гнучкості, здатності адаптуватися до змін, а також постійного вдосконалення своїх професійних знань і навичок. Моніторинг педагогічного процесу є одним з ефективних засобів досягнення цих цілей. Він дозволяє педагогу отримувати регулярну інформацію про стан знань і навичок своїх студентів, а також про результати педагогічного процесу. Це дає змогу педагогу своєчасно виявляти проблеми та коректувати педагогічний процес.

Мета роботи – дослідити стан педагогічного процесу на першому курсі педагогічного навчання, виявити проблеми та пропонувати шляхи їх вирішення. Для цього було проведено дослідження, в ході якого було вивчено стан знань і навичок студентів першого курсу педагогічного навчання, а також результати педагогічного процесу.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of pedagogical processes in the process of formation of practical knowledge and skills in the first course of pedagogical education.

The author analyzes the pedagogical process in the first course of pedagogical education, identifies problems and proposes ways to solve them. The results of the study are presented.

The article is devoted to the study of pedagogical processes in the process of formation of practical knowledge and skills in the first course of pedagogical education. The author analyzes the pedagogical process in the first course of pedagogical education, identifies problems and proposes ways to solve them. The results of the study are presented.

Формат 60x84 1/16 1,5 друк. арк.

Друк, офсетний, Зам. Р - 128, Тир. 100.

Надруковано ЗАО Харківській друкарні № 16

Харків-3 вул. Університетська, 16

До друку підписано 20.03.97.

435806

AB 37.280